

DOI: 10.36719/AEM/2007-2019/47/56-59

Mətanət Musa qızı Aslanova
Bakı Slavyan Universiteti
Aysel_islamova_2015@mail.ru

AŞIQ ƏLƏSGƏRİN ŞEİRLƏRİNDƏ İŞLƏNƏN OMONİM VƏ ÇOXMƏNALI SÖZLƏR

Açar sözlər: Aşiq, şeir, çoxmənalı sözlər, omonim, omofon, omoform

Key words: polysemantic words, homonyms, homophons, homophorm, poems

Ключевые слова: многозначные слова, омонимы, омофон, омоформ, стихи

“Aşiq Ələsgər leksikası əsrarəngiz bir muzeydir. Bu muzeydə poetik sözün bütün çalarlarını, rənglərini, akustik cazibəsini, intonasiya formalarını, eyni sözün cürbəcür şəkildə mənə variantlarını, sözlərin bir-birinə təması nəticəsində musiqi yaranmasını müşahidə etmək olar. Şeirin gözəlliyində sözün rolu və qiyməti əvəzsizdir” (4;27).

Həqiqətən də, Ələsgər söz mülkünün hakimi olan sənətkarlardandır. Onun şeirlərində klassik poeziyadan gələn ifadələrlə yanaşı, el ədəbiyyatında, xalq danışığı dilində işlənən kəlmələrə də rast gəlmək olur. Gül əndam, lalə yanaq, maral baxışlı, qələm qaşlı və s. bu kimi xeyli xalq danışığı dilinə məxsus ifadələri işlətməklə aşiq şeirlərinə canlılıq, ifadəlilik, əyanilik gətirmişdir.

Aşiq Ələsgərin leksikonunda bəzən xalqımızın ən əziz sözlərini, heç bir dilə tərcüməsi mümkün olmayan sözləri görürük.

Baxtin vura, bu nişanda qız ola (2;67)

Qaymaq dodaqlara bal bələnidir (2;57)

Elə ki, şər gəldi, qaraltdı qaş (2;37)

Ələsgər şeiri lüğət tərkibinin zənginliyi ilə fərqlənir. İstedadlı sənətkar söz bilməyə, dili bilməyə çox böyük əhəmiyyət verirdi.

Sözlər müxtəlif mənə çalarlarına malik olur ki, bu da onların ifadə etdiyi məfhumların rəngarəngliyi ilə əlaqədardır. Çoxmənalı sözlərin əsas xüsusiyyəti sözün əsas həqiqi mənası ilə yanaşı digər məcazi mənaya malik olmasıdır. Dilimizin dərin qaynaqlarına, mənə zənginliyinə dərinədən bələd olan sənətkar öz şeirlərində çoxmənalı sözlərdən məharətlə istifadə etmişdir ki, bu da onun şeirlərinə bədii gözəllik gətirmişdir.

Namərdə qaydadı: kəsər basdığın,

Hər kəs hesab çəksin öz arasında. (2;27)

--

Eşq əhliyəm, dərd çəkməkdən üzülləm,

Nəsildən nəsibsən, əslini billəm. (2; 29)

Göstərilən nümunələrdə “çəkmək” feli müxtəlif mənələrdə işlənmişdir.

Hər bir sənətkarın bacarığı, məharəti onun sözə fərdi mənə verə bilmək qabiliyyəti ilə ölçülür. Aşiq Ələsgər də sözü hamının işlətdiyi həqiqi mənasından çıxararaq fərdi sözlər, fərdi ifadələr yaratmaqla bədii dil tariximizdə özünəməxsus yer tutmuşdur.

Şamı sübhə, sübhü şama çəkirsən!

Gah pozursan, gah nizama çəkirsən.

Əkməz kotan kimi kama çəkirsən

Bu nə dağdı, sən sinəmə çəkirsən. (2;33)

--

Sona tək silinib gərdən çəkəndə,

Bənzəyirsən quya, qaza, Müşgünaz (2;65)

Cadu qəməzləri qanıma düşdü.

Güləndə qadası canıma düşdü.

Sındı qol-qanadım, yanıma düşdü. (2;44)

Göründüyü kimi, qoşmada bütün bəndlərin son mısralarının həm qafiyə olması üçün müəllif bir sözü birləşmənin tərkibində müxtəlif mənələrdə işlədir. Bu da sözün başqa sözlərlə birləşməsi nəticəsində mənənin zənginləşməsinə səbəb olur.

Aşıq Ələsgər də sözlərin bu məna zənginliyindən istifadə edərək şeirlərinin dilinin obrazlı, ifadəli, təsirli alınmasına nail olmuşdur. O, “düşmək” felini aşağıda verilən müxtəlif mənalarda işlətməmişdir:

Bir bəlaya düşdüm, candan usandım,
Heç kəsə demədim, ürəkdən yandım. (2;45)

--

Əsli-Kərəm kimi mən oda yandım,
Eşqə düşdüm, öz canımdan usandım. (2;65)

Sözlər nə qədər çoxmənalı olsalar da, onların mətn daxilində konkret bir mənası olur. Çoxmənalı sözlər dilimizin lüğət tərkibini zənginləşdirərək yeni leksik və frazeoloji vahidlərin yaranmasında mühüm rol oynayır. Aşıq Ələsgər də çoxmənalı sözlərdən şeirlərində obrazlı ifadələr yaratmaq üçün geniş istifadə etmişdir.

Heç bilmirəm neyləmişəm, neylərəm,
Xəncər alıb, qara bağrım teylərəm. (2;73)

--

Həqiqətdən dərs almışam. (2;111)

Ağ, qara sifətlərinin onun şeirlərində hansı mənalarda işləndiyinə fikir verək.
Bəstə boyu, ağ əndamı, gül üzü,
Baxdıqca qaşının tağı şirindi (2;76)

--

Sən ağ çalsan, mən də göy çal olmuşam
Ələsgərəm, baxtı qara çək məni (2;74)

“Qılmaq” köməkçi feli dilimizdə “namaz qılmaq” mürəkkəb felinin tərkibində fəal işləkliyə malikdir. Aşığın dilində bu sözün müxtəlif söz tərkiblərində işlədilməsi maraqlıdır.

Tut orucun, qıl namazın (2;144)

--

Bəy yoxsulla, bəhsə düşüb,
Həcv edir, tənə qılır (2;193)

--

Sevda qıl haqq ilə, əl çək haramdan (2;109)

Aşıq Ələsgər əsl söz xiridarı olmuşdur. O, şeirlərində oxucuya çatdırmaq istədiyi fikri düzgün yerində işlədilər, ədəbi dilin qaydalarına tabe olan ifadələrlə elə təsvir edir ki, həmin səhnə, görünüş tam mənası ilə gözümüz önündə canlanır. Sənətkar eyni sözü müxtəlif mənə, müxtəlif birləşmələrin tərkibində çox ustalıqla işlədərək maraqlı leksik vahidlər yaratmışdır.

Neçə taxt qurulub nuri-münəvvər,
Neçəsi zəbərçəd, neçəsi gövhər! (2;59)

--

Sağ ol səni, yaxşı dövrən qurubsan,
Bu dünyanın sonu puçdu, Güləndan! (2;53)

Müxtəlif şeirlərdən gətirdiyimiz bu nümunələrdə taxt qurmaq, dövrən qurmaq, kimi çoxmənalı sözlər sənətkarlıqla işlənərək şeirləri daha da mənalandırmışdır. Şeirlərdəki belə söz oyunları qələm sahibinin fitri istedadından, söz ehtiyatının zənginliyindən xəbər verir.

Ələsgərəm, baxtı qara çək məni,
Qul adına sat, bazara çək məni,
Gülləynən öldürmə, dara çək məni (2;74)

--

Yandı, ürəyimin yağı töküldü,
Əlimdə istəkan sağı töküldü (2;78)

Misallardan görüldüyü kimi şeirdə bir sözün tez-tez işlədilməsi oxucunu yormur. Çünki bu sözlər hər dəfə yeni bir mənada işlədilir. Bu da şeirə bədiiyyət, gözəllik verir, dilinə şirinlik gətirir, ifadə olunan fikrin təsir gücünü artırır. Sözlərin belə müxtəlif mənalarda işlədilməsi Aşıq Ələsgərin dilimizin lüğət tərkibinə dərinlikdən bələdliyini isbat edir.

Omonimlər ədəbi-bədii yaradıcılıqda geniş istifadə edilən bədii ifadə vasitələrindən biridir. Sənətkarlar omonimlərin vasitəsilə dilə gözəl ahəngdarlıq, musiqililik, rəngarənglik gətirir, sözləri müxtəlif çalarlarda işlətməklə maraqlı leksik ifadələr yaradırlar. Bədii nitqdə omonim və ona oxşar omonimik vasitələrdən müxtəlif məqsədlər üçün istifadə olunur. Onların vasitəsilə gözəl qafiyələr qurulur, bədii nitq

üçün xarakterik olan cinaslar yaradılır. Aşıq Ələsgər də yaradıcılığında bu vasitələrdən yerli-yerində istifadə edərək mükəmməl, bədii cəhətdən kamil şeirlər yaratmışdır.

Tifil fəğan eylər şirin yolunda
Rübah dura bilməz şirin yolunda,
Ölsəm Fərhad kimi, Şirin yolunda. (2;99)

Aşıq omonim və omonimlərə yaxın söz qrupları vasitəsilə yazılmış cinas qafiyəli gözəl təcnislərin müəllifidir.

Bir sazım var, nə pərdəsi, nə simi,
Onu çalıb kim tərpedər nə simi?
Firdovsi, Füzuli, Hafiz, Nəsimi (2;90)

--
Tikdiribsən qəsr, eyvan, oda sən,
O nökrin, o sevdiyin, o da sən.
Qıya baxdın, məni saldın oda sən. (2;97)

Bu şeir parçalarında işlənən nə simi, nəsimi, Nəsimi, oda, o da sözləri tələffüzçə oxşar olsalar da, fonetik tərkibinə, leksik mənasına görə müxtəlifdirlər.

Aşıq Ələsgərin “Narın üz” təcnisində omonim, omofon, omofon və omograflarla yaranan cinasların hamısı vardır.

Narın çalxan, narın silkin, narın üz
Almasın dər, gülün iylə, narın üz. (2;97)

--
Gətirdin rəngimə sarı, dur gedək,
Bu sınıq könlümü sarı, dur gedək
Ələsgərəm, bizə sarı dur gedək. (2;97)

Bu nümunələrdə narın sözü birinci misrada ehtiyatla, ikinci misrada isə meyvə mənasında işlənmişdir. Sarı sözü isə rəng, sarımaq və istiqamət mənalarında omonimidir.

Bədii mətnin mənimsənilməsində omonimlərin, ona oxşar variantların belə məharətlə işlədilməsi Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Tikdiribsən qəsr, eyvan, oda sən.
O nökrin, o sevdiyin, o da sən.
Qıya baxdın məni saldın oda sən.
İnsaf eylə, gəl könlümün narın üz. (2;97)

Təcnisdə aşıq omofondan cinas qafiyələr yaratmaq üçün istifadə etmişdir.

Birinci bəndin birinci misrasında “oda, alacığ” ikinci misrada bağlayıcı, üçüncü misrada od (atəş) mənalarında işlədilmişdir.

Omofomlarla yaranan cinaslar:

Hər kim ayırırsa yarı yarından,
Elə tacü taxtın talan, ya Əli! (2;80)

--
Elə ki, şər gəldi, qaraltdı qaşı,
Dumana qərç olur dağların başı. (2;37)

Aşıq Ələsgərin yaradıcılığı şeirlərinin sadə, rəvan dilinə, məzmun və məna rəngarəngliyinə görə şifahi xalq ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus yer tutur. O, ana dilimizin zəngin lüğət tərkibindən məharətlə istifadə edərək dillər əzbəri olan, bir oxunuşla yaddaşlara hopan mükəmməl bədii nümunələr yaratmışdır. Böyük sənətkar sözlərin müxtəlif məna çalarlarından yerli-yerində, ustad düşüncəsi ilə istifadə edərək yüksək obrazlılıq, emosionallıq və ifadəliliyə malik şeirlər müəllifi kimi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində əbədi iz qoymuşdur.

Ədəbiyyat:

1. Adilov M. Klassik ədəbiyyatımızda dil və üslub. Bakı, 1991
2. Aşıq Ələsgər əsərləri. Bakı, 2004
3. Ələsgər İ. Haqq aşiqi. Bakı, 2004
4. Hüseyinov M. Aşıq Ələsgərin söz ümmanı. Bakı, 2017
5. Məmməd Araz. Aşıq Ələsgər yüksəkliyi. Bakı 1972

Homonyms and polysemantic words in the Ashig Alasgar's poetry

Summary

Ashig Alasgar is a great representative of Azerbaijani folk poetry who devoted his life to the words and raised them to highs. The words master, Ashig Alasgar elucidated every word with the warmth of his heart and gave to it an eternal life.

Омонимы и многозначные слова в поэзии Ашук Алескера

Резюме

Ашыг Алескер является талантливым поэтом, посвятившим всю свою жизнь народной поэзии. . Будучи мастером слова, ашук Алескер освещал каждую строчку своих стихов теплотой своей души и дал вечную жизнь каждому слову в своем творчестве.

Rəyçi: dos. Ç.Məmmədova